

УДК 378.141

Ольга КОВАЛЕНКО

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК ПРОФЕСІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ У МАЙБУТНІХ АВІАДИСПЕТЧЕРІВ НА ОСНОВІ ОСОБИСТІСНО- РОЗВИВАЛЬНОГО ПІДХОДУ

Професійне спілкування є основою професійної діяльності. У статті мова йде про формування професійного спілкування майбутніх авіадиспетчерів, фундаментом якого є спілкування, професіоналізм спілкування, якого можна досягти в умовах особистісно-орієнтованого навчання засобами креативних технологій; розглядаються особливості та педагогічні умови формування спілкування.

Ключові слова: особистісно-орієнтоване навчання, особистість, професійне спілкування, креативні технології, авіадиспетчер.

Одним із провідних напрямків парадигмального та компонентного оновлення сучасної освіти загалом у світі та зокрема в Україні є її гуманізація. Гуманістична парадигма, що сформувалася в західній психології та педагогіці в середині XX столітті вважає пріоритетним завданням школи становлення і вдосконалення цілісної особистості, яка спроможна до максимальної самореалізації своїх можливостей, постійно відкрита для сприйняття нового досвіду та оновлення знань.

Кардинальним завданням сучасного періоду оновлення освіти є її фундаменталізація, яка передбачає зміну співвідношення між прагматичним та загальнокультурним компонентами на всіх рівнях освіти, зміну змісту та методології навчального процесу, яку зорієнтовано на вивчення фундаментальних законів природи та суспільства, на формування цілісних уявлень про наукову картину світу.

Для якісного оновлення системи професійної підготовки фахівців авіаційної галузі (авіадиспетчерів) особливого значення, обумовленого соціально-економічними та соціально-культурними відносинами, набуває формування продуктивних знань та інтегрованих умінь спілкування студентів іноземною мовою. Одним із способів адаптації авіадиспетчера до професійної діяльності і підвищення його надійності вважають удосконалення психофізіологічних якостей студентів в процесі їх підготовки при відповідній організації навчальної діяльності та методики навчання.

Нововведення в навчально-виховних закладах України знайшли свій прояв у трьох основних формах:

–інновації як теоретичні концепції нововведень, що виступають втіленням прогресивної думки про новий вуз і педагогіку;

–інновації як розроблені конкретні технології перспективних завдань освіти, виражених у дидактичних і виховних новаторських системах, методиках і практичних засобах;

–педагогічні реформи як масове впровадження нововведень у вузівську практику [1].

У результаті боротьби двох протилежних течій (традиційної і радикальної) у реформуванні освітнього процесу, зокрема майбутніх авіадиспетчерів, відбувається оновлення, яке наближає його до рівня соціальних, політичних та педагогічних вимог суспільства.

Цільова складова впливає на структуру й зміст навчального плану та програми майбутніх авіадиспетчерів як окремої дисципліни, так і всього комплексу навчальних дисциплін. Змістова – на зміст та структуру як окремих навчальних дисциплін, так і на освіту в цілому. Процесуальна – як на структуру навчально-пізнавальної діяльності студентів так і на структуру професійної діяльності викладача. Технологічна впливає на структуру й зміст як методичних посібників, використовуваних при навчанні авіадиспетчерів, так й на всю методичну роботу. Оцінювальна – на систему дидактичних засобів навчання [3].

Актуальність дослідження полягає у вирішенні тих суперечностей, які існують у навчально-виховному традиційному процесі професійних закладів освіти: між орієнтацією на систему знань як основу підготовки та особистісним і професійним розвитком майбутнього фахівця; між традиційним підходом до оцінки якості професійної підготовки спеціаліста та сучасним ринком освітніх послуг; між потребами у впровадженні ефективних педагогічних технологій і недостатнім науково-методичним забезпеченням їх розробки й впровадження; між вимогами ринку праці та готовністю професійних закладів освіти до підготовки конкурентоспроможного спеціаліста-випускника.

Метою статті є науково-теоретичне обґрунтування структури і змісту формування навичок професійного спілкування майбутніх авіадиспетчерів на основі креативних технологій з урахуванням особистісно-розвиваючого підходу.

Яскравим прикладом удосконалення педагогічного процесу є його технологізація, що відбувається за рахунок упровадження нових технологій навчання та виховання, які значно змінюють природу педагогічного процесу, професійну діяльність викладача та навчально-пізнавальну діяльність студента. Реалії сьогодення вимагають впровадження таких інновацій у систему освіти у вигляді технологій, які є чітко доведеними щодо доцільності та корисності. На нашу думку,

цьому сприяють уточнення та доповнення педагогічної теорії новими теоретичними знаннями у сфері професійної підготовки майбутніх авіадиспетчерів засобами креативних технологій на основі застосування принципу особистісно-розвиваючого підходу в педагогічній практиці; обґрунтування змісту та структури навичок як найважливішого компоненту професійного спілкування майбутніх авіадиспетчерів; компонентів креативних технологій (мотиваційного, змістовного, процесуального, когнітивно-операційного) та підходів до її реалізації.

Однією з основних категорій дидактики є процес навчання. У процесі навчання на фоні взаємодії викладача і студентів вирішуються дидактичні завдання: вдосконалення освіти і навчання відповідно до потреб суспільства і суспільно-економічних умов. Окрім удосконалення змісту навчання, модернізації його форм і методів, важливим є організація процесу навчання на таких засадах, щоб досягти найкращих результатів у навчанні за найменших витрат часу і зусиль. Йдеться про організацію процесу навчання, за якої збільшується працездатність студентів і викладачів, підвищується продуктивність їх праці, зростає пізнавальна самостійність, ініціатива і творча активність. Посилення міжпредметних зв'язків, на наш погляд, дає змогу заощаджувати навчальний час, ефективніше формувати науковий світогляд, спираючись на філософську ідею єдності між предметами і явищами. Результативність процесу навчання залежатиме від стилю спілкування викладача зі студентом та впливу навколишнього середовища. Основною умовою ефективного формування навичок професійного спілкування є навчальний процес у цілісності його форм і методів.

Отже, в процесі навчання студент підвищує свій загальнонавчальний рівень та формує практичні навички професійного спілкування.

Важливе значення у формуванні навичок усного професійного спілкування мають діалогічне (викладач-студент, студент-студент) та монологічне мовлення. Слухаючи викладача студенти мають можливість чути мовлення в певній комунікативній ситуації (слухання з ціллю отримання інформації), а також викладач є прикладом для студентів. При цьому мовлення викладача не є домінуючим на занятті, щоб не втратити інтерес студентів до усного мовлення, за відсутності регулярної практики, та час, наданий на занятті, для говоріння студентів. У цьому аспекті роль викладача полягає у тому, щоб слідкувати за тривалістю свого мовлення, тобто це передбачає пояснення нового матеріалу студентам, надання певних інструкцій щодо виконання завдання, можливо, читання тексту, який є необхідною умовою

виконання подальшого завдання, надання допомоги при виконанні завдання та оцінка студента. Роль студента полягає у формуванні та висловленні своєї думки щодо вивченого, відповіді на поставлене запитання, що є одним з видів діалогічного мовлення (відбувається діалог між викладачем та студентом). Іншим видом діалогічного мовлення є складання діалогів, яке допомагає студентам розвивати свою думку, своє висловлювання, слухати один одного, вчить підтримувати розмову, що є важливим у професійній діяльності майбутнього авіафахівця.

Завдання діалогічного мовлення в технічному вузі полягає в тому, щоб складати діалоги з використанням професійних термінів. В процесі складання діалогів студент вчиться вітатись та відповідати на привітання, поздоровляти, висловити побажання і прореагувати на них, висловити вдячність, ставити питання, відповідати на них, обмінюватись думками, повідомленнями, розпочати, підтримати і завершити бесіду, висловити радість, засмучення [2]. Все це є основою формування навичок спілкування. А складання діалогів з використанням професійно забарвленої лексики, на нашу думку, є однією із складових формування навичок професійного спілкування майбутнього авіадиспетчера.

Монологічне мовлення передбачає оволодіння студентами такими видами монологу як коротке повідомлення, розповідь, опис, характеристика. У повідомленні студент повідомляє фактичну інформацію, навчаючись поєднувати речення у логічній послідовності; у розповіді, розповідаючи про певну подію чи предмет, студент вчиться висловлювати свою думку, давати свою оцінку. Описуючи предмет, явище чи місцевість, студент вчиться використовувати слова та словосполучення, що означають якості (довгий – короткий, широкий – вузький), даючи характеристику, студент вчиться обґрунтовувати висловлювання (висуває тезу, аргументує її та підсумовує сказане).

В зв'язку з подвоєнням обсягу наукових знань, останнім часом, виникає необхідність включення до змісту освіти великої кількості теоретичного і практичного матеріалу. Виникає суперечність між постійно збільшуваною кількістю навчального матеріалу і межами навчально-виховного процесу, що спонукає до народження найважливішої проблеми сучасної дидактики: проблеми базової освіти і її ядра – необхідного мінімуму знань.

Отже, істотним джерелом для розвитку педагогічних технологій є робота щодо відбору навчального матеріалу та його оновлення. Крім того, ця суперечність спонукає шукати більш ефективні та економічні

технології навчання по відношенню до існуючих. Ця суперечність теж вимагає пошуку нових підходів до її вирішення.

Провідною тенденцією є широке впровадження нових технологій навчання і виховання у навчально-виховний процес. Розглянемо суперечності, які спонукають до пошуку нових технологій навчання, зокрема:

- між використанням колективної і групової роботи студентів в процесі навчання і індивідуальним характером та особливостями сприйняття, осмислення і практичного використання інформації кожним окремим студентом;
- між метою навчання і виховання та характером їх досягнення в педагогічній системі;
- між збільшенням теоретичного і практичного навчального матеріалу й обмеженими можливостями навчально-виховного процесу;
- між наявними авторитарними міжособистісними відносинами студента і викладача та необхідністю впровадження відносин співробітництва і співтворчості в умовах демократизації;
- між новими потребами й інтересами учасників навчального процесу та рівнем готовності останніх до їх реалізації, що визначається досягнутою культурою професійної діяльності і міжособистісних відносин;

Названі суперечності педагогічного процесу описують внутрішні його суттєві сторони, які стають джерелом розвитку педагогічного процесу та його функціонування.

Професійне спілкування у майбутніх авіадиспетчерів формується на заняттях з іноземної мови. Відповідно до цього з'являється проблема ефективних методик викладання англійської мови у ВНЗ. В останні роки розроблено значну кількість дидактичного матеріалу для мовної підготовки студентів, проте не варто забувати, що професійне спілкування авіадиспетчерів англійською мовою відбувається в умовах дефіциту часу: їм доводиться виконувати свою діяльність постійно знаходячись під дією цього фактору.

Визначення мети має сприяти добору та побудові змісту, організації навчального процесу та пошуку методів і засобів навчання, враховувати необхідний рівень кваліфікації викладачів і досконалість методики діагностування очікуваних результатів підготовки шляхом порівняння їх із досягнутими.

Педагогічну теорію, на нашу думку, слід доповнити новими теоретичними знаннями у сфері професійної підготовки майбутніх

авіадиспетчерів засобами креативних технологій на основі застосування принципу особистісно-розвивального підходу в педагогічній практиці.

Особистісно-орієнтоване навчання майбутніх авіадиспетчерів передбачає, спрямованість на особистість того, хто навчається, на його інтелектуальний і духовний розвиток як цілісної особистості (а не окремих її якостей), а тому, природно, воно має базуватися на принципах гуманістичної педагогіки і психології. Ключовим поняттям особистісно-орієнтованого навчання є поняття «особистість», яке можна розглядати через призму філософського сприйняття, психологічного, соціального, педагогічного. Особистістю, як правило, вважається індивідуум, який досягнув високого рівня духовного розвитку та високого рівня інтелекту і має розвинуте мислення; це - людина, яка діє творчо, здатна використовувати логіку свого мислення для створення нового знання, відповідати за наслідки своїх дій, керувати собою і зовнішніми обставинами [5].

Отже, концепція особистісно-розвиваючого навчання майбутнього авіадиспетчера включає такі основні положення: найвищою цінністю в освітньому процесі є студент з його потребами, інтересами, можливостями і здібностями до навчання, а відтак навчально-виховний процес має спрямовуватися на розвиток його інтелектуального, творчого і духовного потенціалу. Пріоритетними цілями особистісно-розвивального навчання майбутніх авіадиспетчерів, на наш погляд, є: розвиток особистості студента, його неповторної індивідуальності, творчих можливостей, мислення, загальної освіченості, яка виявляється у широті поглядів; формування здатності до самостійної, активної діяльності щодо конструювання власної життєдіяльності, до свідомого професійного вибору. Однак, формування і розвиток особистості студента-авіафахівця можливий лише через його активну творчу діяльність у спеціально організованому розвивальному навчальному середовищі, яке сприяє розвитку творчого мислення, інтелекту і емоційно-вольових якостей особистості. Сутність особистісно-розвиваючого навчання як спільної діяльності викладача і студента полягає у тому, що така діяльність базується на визнанні принципу суб'єктності педагогічної взаємодії викладача і студента у навчальному процесі, стимулюванні індивідуальної і колективної творчості, відбувається у спеціально створеному розвивальному навчальному середовищі, яке забезпечує функціонування навчального матеріалу відповідно до індивідуальної траєкторії розвитку кожного студента.

Серед різноманітних особистісно-орієнтованих педагогічних технологій найбільш поширеними є навчання у співробітництві; метод проектів; різнорівневе навчання; індивідуальний і диференційований підхід до навчання [4]. Саме означені педагогічні технології легко вписуються у реальний навчально-виховний процес, є гуманістичними за своєю філософською і психологічною суттю, глибоко моральними, забезпечують формування активності, самостійності студентів, їх уміння працювати в колективі, спілкуватися при вирішенні проблем [6].

Особистісна орієнтація педагогічної технології потребує переорієнтації викладачів із суб'єкт-об'єктної взаємодії викладача зі студентами у процесі навчання на суб'єкт-суб'єктну, оволодіння ними мистецтвом особистісно-орієнтованого навчання.

Для ефективності здійснення навчального процесу у вищому технічному навчальному закладі, зокрема в Національному авіаційному університеті, виділимо такі особливості креативної технології навчання формування навичок професійного спілкування у майбутніх авіадиспетчерів:

- партнерство студента та викладача в навчальному процесі, що дозволяє студенту самостійно відбирати потрібну йому інформацію, визначати її необхідність, враховуючи задум проекту. Викладач може лише допомогти йому в цьому;

- змінюється основна умова традиційної освіти – наявність готових систематизованих знань, які потрібно засвоїти, а саме: в проектному навчанні знання можуть носити випадковий, несистематизований характер. Студент не засвоює готові поняття, а самостійно з багатьох вражень, знань і понять будує свій проект, своє розуміння відповідного явища або дії;

- основним елементом навчального процесу стають не знання, а інформація, яку студент в процесі навчання продукує у відповідну до майбутньої професії авіадиспетчера, динамічну відкриту, самоорганізуючу та саморозвиваючу систему знань та умінь.

Саме тому специфічність креативної технології навчання майбутнього авіадиспетчера на основі особистісно-розвиваючого підходу можна визначити як можливість розвитку здібностей студента створювати та черпати знання з отриманої інформації, тобто для продукування нових знань використати не тільки готові знання, а також і напівфабрикат, яким часто є інформація.

Ефективне формування навичок професійного спілкування, на наш погляд, можливе за таких дидактичних умов:

- спрямованість професійної підготовки на забезпечення її результату, яким виступає компетентність майбутнього фахівця;

- відбір змісту проблемних ситуацій і його структурування відповідно до професійних функцій фахівця;
- інтеграція традиційних методів (проблемні ситуації, практичні завдання та вправи) з активними (ігрове моделювання) в особистісно-орієнтованій формі навчання.

Отже, дидактичні принципи сучасної дидактики визначають зміст, організаційні форми й методи навчальної роботи згідно з загальними цілями виховання й закономірностями процесу навчання. Основними дидактичними принципами є науковість навчання, виховуючий характер навчання, наочність навчання, свідомість і активність у навчанні, міцність засвоєння знань студентів, систематичність і послідовність у навчанні, доступність навчання, індивідуальний підхід до студентів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Артемчук Г. Деякі проблеми навчання іноземних мов у сучасній вищій школі / Г. Артемчук // Рідна школа. – 2002. – № 5. – С. 23–24.
2. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / Ф. С. Бацевич. – К. : Вид. центр «Академія», 2004. – 304 с.
3. Бех П.О. Концепція викладання іноземних мов в Україні / П. О. Бех, Л. В. Биркун // Іноземні мови. – 1996. – № 2. – С. 3–8.
4. Беспалько В. П. Педагогика и прогрессивные технологии обучения. / В. П. Беспалько– М., 1995.
5. Глазиріна В.М. Словник-довідник педагогічних і психологічних термінів/ В. М. Глазиріна, А. І. Десятов, А. І. Кузьмінський, Л. І. Прокопенко / За ред. Кузьмінського А.І. – Черкаси : Вид-тво ЧДУ ім. Б. Хмельницького, 2002 – 112 с.
6. Гончаренко С. Український педагогічний словник / С. Гончаренко – К. : Либідь, 1997.
7. Савенков А. И. Диагностика детской одаренности как педагогическая проблема. / А. И. Савенков // Педагогика. – 2000. – №10. – С. 87–94.
8. Слободенюк Л. Система психолого-педагогічного пошуку обдарованих дітей / Л.Слободенюк // Психолог. – 2003. – № 56. – С. 4–7.

Стаття надійшла до редколегії 15.03.2012

О. КОВАЛЕНКО

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ ФОРМИРОВАНИЯ НАВЫКОВ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ОБЩЕНИЯ У БУДУЩИХ АВИАДИСПЕТЧЕРОВ НА ОСНОВЕ ЛИЧНОСТНО-ОРИЕНТИРОВАННОГО ПОДХОДА.

Профессиональное общение является основой профессиональной деятельности. В статье идет речь о формировании профессионального общения будущих авиадиспетчеров, фундаментом которого

является общение, профессионализм общения, которого можно достичь при условии личностно-ориентированной формы обучения средствами креативных технологий; рассматриваются особенности и педагогические условия формирования профессионального общения.

Ключевые слова: личностно-ориентированное обучение, личность, профессиональное общение, креативные технологии, авиадиспетчер.

O. KOVALENKO

PEDAGOGICAL CONDITIONS IN FORMATION OF PROFESSIONAL ORAL SKILLS OF FUTURE AIR TRAFFIC CONTROLLERS BY PERSONAL ORIENTED STUDYING.

The professional communication is the basis of the professional activity. It is spoken about the process of formation of the professional communication, where communication, professionalism of the communication are foundation of it in personal oriented studying by means of creative technologies; examined about peculiarities, and defined pedagogical conditions of formation of professional oral skills of future controllers.

Key words: personal oriented studying, personality, professional oral skills, creative technologies, air traffic controller.

УДК 821.161.2 (045)

Людмила КОБЕЦЬ

ПОНЯТТЯ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНОЇ СИСТЕМИ МОВИ У ПРАЦЯХ ВІТЧИЗНЯНИХ І ЗАРУБІЖНИХ ЛІНГВІСТІВ ХVІІІ–ХХІ ст.

У статті проаналізовано праці вітчизняних та зарубіжних лінгвістів у сфері лексики мови. Зокрема досліджено учення про лексико-семантичну систему мови як таке, що спирається на загальнонаукову теорію систем і лінгвістичну теорію мовної системи.

Ключові слова: система, структура, лексико-семантична система, лексичний рівень, загальнонаукова теорія системності.

Лексика як один із рівнів мови має складну внутрішню організацію та ієрархічну будову, поєднує в собі багато різних підсистем, лексико-семантичних мікроструктур, тематичних груп, пов'язаних між собою як кількісними, так і значеннєвими відношеннями. Дослідження системної організації лексичного рівня мови належить до *актуальних* завдань сучасної лексикології.

Лексико-семантична система – одна з найскладніших мовних систем, що зумовлено багатовимірністю її структури, неоднорідністю складу, різноманітністю відображених у них відношень і відкритістю для постійного поповнення новими одиницями (словами та значеннями). Її своєрідність полягає також у тому, що вона на відміну від інших мовних систем (фонологічної і граматичної) найбільшою мірою пов'язана з об'єктивною дійсністю.